

ország beleegyezik az államosítás feltételeinek megvitatásába azzal az állammal, amelynek állampolgárait érintik a törvényes intézkedések. Ilyen esetekben megállapodhatnak bizonyos kompenzálásokban is. De az államosítás feltételeinek megtárgyalása nem az államosítást eszközölő állam valamely jogi kötelezettségéből ered, hanem politikai megfontolások következménye: az államosító ország hozzá kíván járulni a jobb együttműködés légkörének kialakításához vagy fenntartásához.

ÉRTÉKMENTESÉG ÉS JOGSZOCIOLÓGIA (Valóság, 1973. 10.)

Az érték és az „értékmentes“ társadalomtudomány weberi felfogása olyan alapvető elméleti tévedéseket hordoz, amelyeknek marxista alapokról történő tanulmányozása és tudatosítása ma is igen aktuális. Erre az időszzerű feladatra vállalkozik Peschka Vilmos *Az érték és az „értékmentes“ jogszociológia weberi koncepciója* címen közölt cikke.

A weberi értékfelfogás egyik sajátos jellemzője az, hogy alapvető ellentétet, lényegi összeegyeztethetlenséget tételez a végső értékek (szép, igaz, jó stb.) között, amiből mind az értékek világának, mind az értékelésnek, a választásnak irracionális mivoltára következhet. Erről a társadalomfilozófiai alapról az első weberi lépés az értékmentes tudomány követelménye felé az „értékhez kapcsolódás“ és *értékelés* szigorú fogalmi elhatárolása. Az előbbi mint jelentős társadalmi jelenségeknek a kutatás tárgyául történő kiválasztása csupán az empirikus tudományos munka *irányát* szabja meg anélkül, hogy e jelenségek megítélését jelentené az értékek alapján. Az utóbbin, vagyis „értékelésen“, Weber szerint „azt értjük, hogy valamilyen cselekvésünk által befolyásolható jelenséget »gyakorlatilag« elvetendőnek vagy helyeslésre méltónak minősítünk“. Az érték-eszmék jelenléte empirikusan minden néven nevezendő emberi cselekvésben megállapítható és átéltető, de mivel érvényességük nem igazolható magának az empirikus anyagnak az alapján, a tudománynak nem lehet köze az értékeléshez. A jogszociológia, illetve a társadalomtudomány „értékmentességének“ weberi követelménye tehát a valóság és az értékek dualizmusának tételén, az értékhez kapcsolódás és az értékelés szigorú szétválasztásán, valamint ezzel

együtt az értékek és az értékítéletek irracionalizálásán alapszik.

A cikk szerzője vitába száll azzal a véleménnyel (Leo Strauss: *Naturrecht und Geschichte*), amely szerint az értékmentes társadalomtudomány, illetve társadalomfilozófia weberi gondolata nem a *lét* és a *legyen* közötti áthidalhatatlan ellentét tételezéséből fakad, hanem csupán abból a tévhitből, hogy a *legyennek* igazi megismerése nem lehetséges. Valójában Weber szerint a *legyen* világában éppen azért lehetetlen a tudomány bizonyítás, mivel az nincs semmilyen meghatározott kapcsolatban a tudomány tárgyát képező lét világával. A weberi koncepció meghaladása tehát annak a bizonyítását tételezi, hogy a *legyen* a létből nő ki, annak sajátos visszatükröződése. A sajátosan emberi munka marxi modelljének elemzése alapján a szerző figyelmét a lét és a *legyen* kapcsolatainak azokra a mozzanataira összpontosítja, amelyek azt mutatják, hogy a *legyen* a létből emelkedik ki, hogy a *legyent*, mind tartalmát, mind strukturáját tekintve, a lét határozza meg. Weber a *létet* és a *legyent*, és ennek nyomán az elméletet és gyakorlatot szétszakítja, és így nem is értheti meg, hogy az érték ontológiai forrása nem az egyedi, szubjektív értékpreferenciákban van, hanem a társadalmi lét gyakorlatának abban az összmozgásában, totalitásában, amelynek objektív történelmi tendenciáját az emberi lényeg marxi kategóriája foglalja össze. Miként azt az „értékmentes“ társadalomtudomány követelményének logikai ellentmondása is tanúsítja, Weber nem értette meg a társadalomontológia sajátosságát, azt, hogy a társadalmi lét objektív jelenségei az emberi teleológikus cselekvések produktumai, az emberi tevékenységek totalitásának megnyilvánulásai.

A PARAPSZICHOLÓGIA: FIKCIÓ VAGY REALITÁS? (Voproszi filozófia, 1973. 9.)

A címben feltett kérdés sok évtizede foglalkoztatja a világ tudományos és tudománynépszerűsítő irodalmát. A közlemények nagyobb része feleletlően reklámozás, csak kisebb része felel meg a tudományos igazságkeresés követelményének. A szovjet pszichológusok társaságának képviselői, V. P. Zincsenko, A. N. Leontyev, B. F. Lomov és A. P. Lurija, tanulmányukban áttekintik a

parapszichológia területeit, módszereit, múltját és jelenét, s utalnak a kutatás jövőbeli távlataira.

A parapszichológia tárgya egyrészt az emberi érzékenység minden olyan formája, amely az ismert érzékszervek tevékenységével meg nem magyarázható információfelvételt biztosítja, másrészt az élő szervezetnek a fizikai jelenségekre gyakorolt minden olyan hatása, amely izomerő kifejtése nélkül (kívánság, gondolati ráhatás stb. útján) következik be. Az első jelenségcsoportba tartozik a *telepatia* (távolbaérzés, információcsere az érzékszervek kizárásával), az ún. *tisztánlátás* (események, jelenségek „érzékfelteti” érzékelése, clairvoyance), a *jövőbelátás* (később bekövetkező események nem észíttélen alapuló megjövendölése), a „*varázsvesszővel*” való kutatás (biofizikai effektusnak is nevezik; lényege az, hogy némelyek egy „antenna” segítségével állítólag képesek felfedezni a föld alatti vizeket, érclelőkeket stb.), a *paradiagnosztika* (orvosi diagnózis felállítása a beteggel való közvetlen kapcsolat nélkül). A fizikai jelenségekre gyakorolt hatás formái: a *pszichokinetika* (gondolati ráhatás a környező tárgyakra), a *pszichofotográfia* (a fényképezőgép lencséjébe tekintő ember képessége egy elképzelt tárgy filmre rögzítésére), a *paramedicina* (gyógyítás kézzel, tüllel stb.). Mindezekre a jelenségekre a parapszichológia mellett a pszichotronika, bioinformatika, biointroszkópia és más elnevezések is használatosak. A közelmúltig, helytelenül, a hipnózist is a parapszichológiához sorolták; ma a hipnózist csak módszernek tekintik, mellyel hasonló jelenségeket is ki lehet váltani. Ugyancsak hibás a parapszichológiához kapcsolni egyfelől a jógát, másfelől az asztrológiát és más, ún. okkult tanokat.

Európában rendszeres parapszichológiai megfigyeléseket 1882-től folytatnak, amikor Londonban létrejött az első ilyen rendeltetésű társaság. Becslések szerint ma a világ 30 országában több mint 240 parapszichológiai laboratórium és társaság működik — többségük az Egyesült Államokban. Az újabb szervezetek közt híressé lett az Edgar Mitchell ürrepülő alapította korporáció, melynek célja a paramedicina és a pszichokinetika fejlesztése, s szaktanácsadói közt van például Wernher von Braun. A parapszichológiai társaságok és egyes magánszemélyek kiadványok sokaságával népszerűsítik a tudományukat. Az Egyesült Államokban 10, Olaszországban 6, Angliában 5 ilyen jellegű folyóirat jelenik meg, de sok más országban is kiadnak még szak-

lapokat. M. Billig adatai szerint 1960—1970 közt a parapszichológiai folyóiratok 143 pozitív és 9 negatív eredményrel záruló kísérletről számoltak be, ugyanakkor a pszichológiai folyóiratok, melyek csak ritkán foglalkoznak a parapszichológiával, 13 ilyen tárgyú cikket közöltek, s ezekből 8 pozitív eredményekről ad hírt. A pszichológusok nemzetközi társaságának alapszabályzata tiltja a parapszichológiai témák tárgyalását kongresszusain; az első kivételt 1972-ben tették, amikor Tokióban meghallgatták egy amerikai parapszichológus beszámolóját.

A Szovjetunióban a húszas években L. L. Vasziljev leningrádi professzor indította el a parapszichológiai kutatást; Ukrajnában B. B. Kazinszkij végzett hasonló tevékenységet. Munkájuk eredménye három monográfia (1959, 1962). Parapszichológusokat egyesítő szovjet tudományos társaság nem alakult, de sok tudományos-technikai szervezetben működnek ilyen részlegek a telepatia, a biofizikai effektus, a telekinetika vizsgálatára. Tagjaik különféle folyóiratokban közlik az eredményeket. Sokkal több azonban a napisajtóban, tudománynépszerűsítő és ifjúsági folyóiratokban megjelenő ismertetés, melyek sokszor tudományosan nem igazolt eredményeket is hiteleseknek állítanak be. Mind a szovjet, mind a külföldi híradások hajlamosak egymás eredményeinek eltúlzására. Az amerikai sajtó szerint például 1966-ban sikerült telepikus kapcsolatot létesíteni Moszkva és Novoszibirszk, illetőleg Leningrád között, ami nem felel meg a valóságnak; ugyanakkor a szovjet sajtó is pozitívnak minősítette a Föld és az Apollo—14 űrhajó közt szervezett telepikus „szeánszok” eredményét, amit később maga Mitchell megcáfolt.

A parapszichológusok tábora tarka képet mutat. A pszichológiai alapképzettőségük mellett mérnökök, matematikusok, fizikusok, orvosok találhatók közöttük, akiknek célja nemegyszer egészen „gyakorlatias”; új módszert felkutatni információk közlésére (telepatia), robbanószerkezetek távolról történő felrobbantására (telekinetika) stb. A szakemberektől mindenütt el kell határolni a sarlatánokat, akiknek célja kihasználni a „normálistól” eltérő képességekkel rendelkező, sokszor beteg alanyokat.

A parapszichológia kezdetben primitív módszereit az utóbbi időben modernizálta az egzakt tudományok módszereinek és eszközeinek az alkalmazása. Sokan, miközben az emberi agy tevékenységét az elektronikus gép működéséhez

hasonlítják, és a paranormális jelenségeket az elektromágneses kisugárzáson alapuló fizikai jelenségként kezelik, mechanikusan vetik alá a jelenségeket a számításknak és méréseknek. A műszeres kísérletek azonban hoztak már pozitív eredményeket is. A parapszichológusok ugyanekkor igyekeznek tökéletesíteni a műszerek nélküli kísérletek módszereit; a szubjektív megállapításokat a telepátikus kontaktus megállapításában például „bíróágok“ felállításával próbálják kiküszöbölni (M. M. Bongard és M. Sz. Szmirnov).

Mivel a parapszichologikus jelenségek körül annyi csalás és misztifikáció történt, érthető sokak hitetlensége és ellenérzése. A kísérletek egy része azonban igazolja az ismert érzékszerveken kívüli érzékelés eseteinek létezését. Nehézséget okoz az, hogy ismeretlen még az a „csatorna“, amelyen az információ halad, vagy a ráhatás kiváltódik. Ezen a téren eredményeket ígér a szervezett elektromágneses mezejének mint információtovábbító eszköznek a kutatása. Ilyen irányú kísérleteket már folytatnak rovarokon, állatokon és embereken, de ezt a munkát egyelőre kevesen kapcsolják össze a parapszichológiával. A tanulmány szerzői szerint megérett a helyzet a parapszichológia intézményes fejlesztésére, s a legsürgősebb feladatok közé tartozik a tudománytalan koncepciók kiküszöbölése, a különféle intézetek ilyen irányú kutatómunkájának összehangolása, és az ellenőrzött eredmények közlése a népszerűsítő sajtó előtt a tudományos kiadványokban.

KASSÁK MÁSIK ARCA (Élet és Irodalom, 1973. 42.)

Lengyel Balázs, a modern magyar líra egyik legjobb ismerője, az *Újhold* egykori szerkesztője az irodalmi köztudatban élő Kassák-képpel, a szigorú, más nézeteket és egyéniségeket meg nem tűrő, végtelenen elfogult irodalmi vezérről élő emlékekkel a saját emlékeit állítja szembe. Azt persze Lengyel Balázs sem tagadja, hogy Kassák „mindig a magát mondta. Nem azért, mert ügyes taktikus volt, hanem éppen azért, mert nem volt taktikus. Új művészetet hirdetett és teremtő író volt, nem hasznos vagy hasznosnak vélt kompromisszumok zsonglőreje. Elhivatottságában szuverén.“ A sűrű konfliktusokra emlékező idősebbektől eltérően e cikk (*Kassák másik arca*) szerzője a maga nemzedékének a Kassák-

portréját vázolja fel — a szuggesztív egyéniség vonzó-, nem pedig taszítóerejét hangsúlyozva, amikor kijelenti: „a puritán, az őszinte, a kemény Kassák — és éppen ez a más a mi tapasztalatainkban — mégis méltányos és másokra figyelő volt. Indulatosságában sosem vált önössé, sebei miatt vakká, szívtelessé. A paranoiát idegostályi sűrűségben produkáló irodalmi életben személyisége biztos emberi egészséget mutatott. Ellenvetésre, érvekre fogékony volt még haragjában is. Igaz, már-már szeretett indulatba jönni, mert tehetsége, szelleme ilyenkor fokozottan dolgozott. De azt sohasem tapasztaltam, hogy a vitát személyes tétre terelte volna, vagy hogy érveit tekintélyével vagy sértődöttségével toldotta volna meg. Merem állítani: egyetlen vagy szinte egyetlen volt az idősebb írók közül, akivel az egyenlőség jogán lehetett vitatkozni, sőt akivel gyakran élvezett volt a szellemi torna.“

Alkotáslélektani szempontból is érdekes visegrádi epizódot idéz föl Lengyel Balázs, melynek szereplői az idős Kassák és a cikkíró öreg édesanyja. Íme, a történet: „Egy ízben anyám a kerti sétaúton a földet tartó kőfalhoz vitte Kassákot, s rámutatott egy virágra, amely a kő között, sőt a kővön egy cseppnyi földből hajtott ki. — Ezt írja meg! — mondta. — Ezt a virágot. — Nyugtalanító pillanat volt. Mondom, két és fél év volt közöttük — és egy század. A virág a kezdődő magyar szimbolizmus témája lehetett volna (ha nem inkább Tompa Mihály tollára illő allegória), Reviczky még megírhatta volna. Ady már alig. Kassákot mégis megérintette, meghatotta a témaajánlat. Írt egy verset anyámnak. Egy öregasszonnyal beszéltem címen.“

ANGLIA, 1985 (Le Monde, 1973. 8927.)

Jean Wetz cikkében az angliai Rothschild-ág egyik jeles képviselőjének a következő prognózisát ismerteti: ha Nagy-Britannia nem vállal bizonyos áldozatokat, megtörténhet, hogy 1985-ben már Európa egyik legszegényebb országa lesz, s megszűnik „a világ legbefolyásosabb államainak sorába“ tartozni.

Lord Rothschild annak az agytrósztnak az irányítója, amely Heath miniszterelnök megbízásából a kormány hosszú távú gazdaságpolitikájának a tanulmányozásával foglalkozik. A vezetése alatt működő szervezet az angolok *think tank-*